

Müller Rolf

A fotótechnika alkalmazása a politikai rendőrségen (Szervezettörténeti vázlat)

A második világháború után létrehozott politikai rendőrség folyamatosan gyűjtötte, készítette „a bizonyító és vádló” erejű fényképeket.¹ A képdokumentumok a nyomozati iratok, megfigyelési anyagok, beszervezési dossziék mellékletei lettek. A mai képolvasó számára olyan fotográfiák ezek, amelyeknek értékét az általuk elmesélt történetek adják. E történetek megértéséhez nyújt segítséget az érintett államvédelmi/állambiztonsági szervek struktúrájának, működésének rövid ismertetése.

A fotótechnika felhasználására vonatkozóan a politikai rendőrség első tíz éve csak kevés írott fogódzkodóval szolgált. 1945 májusában az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletben hirdette ki a Magyar Államrendőrség megalakulását. A szervezeten belül helyet kaptak a – valójában már az év elejétől működő – politikai rendészeti tevékenységet folytató szervek, amelyeket területileg választottak szét, azaz egymás mellett működött a Nagy-Budapestért felelős Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, Péter Gábor vezetésével, valamint az előbbi területen kívüli, országos hatáskörrel bíró Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, Tömpe András irányításával. Az utóbbinál folytatott fényképészeti tevékenységre nincsenek adatok, Péter Gábor szervezetéről viszont tudható, hogy 1945 decemberében a Rátonyi Pál vezette Politikai Bűnügyi Nyilvántartó Irodához egy kiértékelő és egy személyazonosító részleget csatoltak, és ez utóbbiban a daktiloszkóposok mellett fényképészek is dolgoztak.²

1946 októberében a két szervezet összevonásával jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO), amelynek IX. alosztálya volt megbízva a technikai feladatok ellátásával. A szervezet vezetője Száberszki József, helyettese Kajli József volt. Az alosztály fő tevékenysége a telefonlehallgatásra és a levélcenzúrára terjedt ki, valamint itt készítették a nyomozati munkához szükséges fedőokmányokat, mindezt úgy, hogy a különböző állami hivataloktól, vállalatoktól üres munkahelyi igazolványokat szereztek be, amelyekbe aztán a szükséges fényképeket és aláírásokat helyezték el. Ehhez a részleghez – az alosztály egyik beosztottjának, majd későbbi vezetőjének, Farkas Vladimírnek a visszaemlékezése szerint – egy fotólaboratórium tartozott.³

A titkos feladatokat ellátó laboránsokon túl az ÁVO-nak hagyományos fényképészeti munkákra is szüksége volt. Péter Gábor 1947 augusztusában határozott az új fényképes igazolványok kiállításáról, ezért utasította az állományt, hogy jelenjenek meg a Fényképészműteremben.⁴ Az államvédelem főállású fotósára utal továbbá az is, hogy amikor 1948 februárjában a belügyminiszter elrendelte a rendőri alkalmazottak számára a 9x12 cm nagyságú fényképek készítését. („A fényképek az egyenruházott személyt rendfokozatának megfelelő egyenruhában, az egyéb személyeket polgári ruhában, főveg nélkül, teljes alakban, »tetőtől talpig«, szemben nézve »on face« kell ábrázolni” – szöveg a miniszteri direktíva.) Péter az alosztályok összes beosztottját kötelezte, hogy a „rendeletben előírt öltözetben az osztály fényképésznél fegyelmi felelősség terhe mellett jelenjen meg.”⁵ A külső osztályok vezetőit utasította, hogy a fényképek elkészítéséről a számlákat a legközelebbi futárpostával terjesszék fel,⁶ sőt augusztusban az államvédelem csúcsvezetője újra felhívta figyelmüket, hogy a jövőben csak a szabályszerűen, azaz „szembeni helyzetben, kabátban, kötött nyakkendővel” készült képeket fogadja el.⁷

Ebben az időszakban hozták létre a politikai rendőrségen a helyszínelő-részleget. A nyomozások eredményességét nagyban befolyásolta ugyanis, hogy legtöbb esetben azok csak a gyanúsítottak és a tanúk kihallgatásaira voltak felépítve. A vallomások visszavonása, megmásítása pedig hátráltatta az ügy vizsgálatát. Fontos volt tehát, hogy mindjárt a nyomozás elején megtörténjen a tárgyi bizonyítékok begyűjtése. Az ÁVO ezért „kiképzett bajtársakat és biztosította a szükséges felszerelést” – olvashatjuk Péter 1947. augusztus 2-i utasításában, amelyben elrendelte a helyszínelők igénybevételét.⁸

1948. szeptember 10-től az államvédelem a rendőrség berkeiből kiemelve, a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt folytatta tevékenységét. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságára átkeresztelt szervezet operatív technikai ügyeinek felelőse, Szaberszki József év végén távozott a politikai rendőrségtől (a Pénzügyminisztérium Nemzetközi Főosztályának lett a vezetője), székébe az október óta már helyettesi pozíciót betöltő Farkas Vladimír került. Az ügyosztály – újdonsült vezetőjének emlékei alapján – ez idő tájt kibővült egy híradástechnikai fejlesztő és gyártó apparátussal, saját nyomdatechnikai bázissal, valamint egy rádiós iskolával.⁹ A fotótechnika felértékelődését jelezte, hogy 1949-ben az Andrássy út 60. közelében, az Izabella utca 66.-ban lévő 16 mm-es keskeny filmlaboratóriumot kb. 10 millió forintos költséggel külföldről behozott gépekkel rendezték be,¹⁰ valamint ugyanebben az évben megkezdődött a szakirányú képzés, amelynek keretében 23 fő vett részt fényképész-tanfolyamon.¹¹

Minden bizonnyal ez a szakembergárda végezte 1950 után, a Belügyminisztériumtól függetlenített Államvédelmi Hatóságon a fényképek készítésével, laborálásával kapcsolatos feladatokat. 1951 októberéről az „operatív fényképészetet” (ami adott esetben a labormunkákat jelentette) a Titkársághoz csatolták, annak F-csoportjaként működött. Ide kellett megküldeni, Csizik József századosnak címezve, az akciók során készített tekerceket, az igényelt példányszám és méret megadásával.¹²

A titkos követések ekkortól már egyre többször együtt jártak a megfigyelték mozgásának képi dokumentálásával. A használt technika kezdetlegességét azonban jól jelzi, hogy a fotográfiák sokszor elmosódtak, ezért pont az elsődleges céljukra, az azonosításra (bizonyításra) voltak alkalmatlanok.

A külső figyeléseket a Farkas Vladimír, majd 1951. szeptember 28-tól Zsidi Gyula, 1953. március 4-e után pedig Jamrich József által irányított III. Főosztályon belül az 1. Osztály látta el. A szervezet vezetője a megalakuláskor Jávor Miklós, majd 1950. november 1-jével Köteles Henrik lett. Az államvédelmi fotósok számát gyarapíthatta az is, hogy az új ÁVH-ba beolvasztották a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályát, amely szinte biztosan hozta magával az operatív személyzetét, vagy legalábbis annak egy részét. Ez a csoport adhatta az újonnan felállított II. (Katonai Elhárító) Főosztályon folyó katonai személyfigyelések fényképészeit. Továbbá ugyancsak foglalkoztathatott fotográfusi képzettséggel rendelkezőket az 1951. szeptember 28-án felállított, és a hatóság vezetőjének közvetlen alárendeltségében működő X/3. (Operatív Technikai) Osztály is.¹³

Idősebb Antall József, kisgazda képviselő 1952-ben megfigyelés alatt állt, ennek során az alábbi fényképek készültek róla. A kép hátoldalán felirat: „»Józsi« kapcsolata »István«. Személyazonosságuk megállapítása nem áll módunkban.”

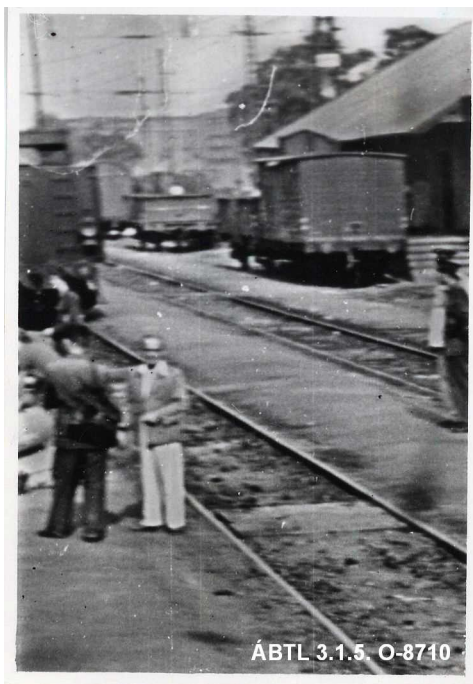
1953 júliusától az államvédelmi szervek újra a Belügyminisztérium keretein belül folytatták tevékenységüket. Az ÁVH és a BM egyesülése után a VIII. Osztály lett megbízva a figyelési és környezettanulmányozási feladatokkal, ahol működött egy operatív technikai alosztály is. Az osztály irányítására kezdetben Dobróka János kapott megbízást, de novemberben már Köteles Henrik lépett a helyére, aki egészen 1956. október 3-ig látta el feladatát, amikor is az osztályt főosztállyá szervezték, amelynek újra Dobróka lett a vezetője. A rejtett fényképezésekben még érintett volt a technikai háttér biztosító, Tárnoki János által irányított IX. (Operatív Technikai) Osztály, amelynek 10. alosztálya iratfotó- és vegyészeti munkálatokkal volt megbízva,¹⁴ valamint ebben az időszakban az I. (Kémelhárító) Főosztály és a IV. (Belső reakció ellen harcoló) Főosztály is foglalkoztatott ún. nem operatív állományú fényképezéseket. Munkájuk nem a titkos akciókkal állt kapcsolatban, számuk sem volt túl magas, egy dokumentum szerint 1956 júniusában kémelhárításnál kettő, a belsőreakció-elhárításnál öt ilyen beosztott dolgozott.¹⁵

*Egy szervezkedéssel és hírszerzéssel gyanúsított mozgópostás 1954. szeptember 10-i követése során készített felvételek, illetve részletek a figyelésről szóló jelentésből:*¹⁶

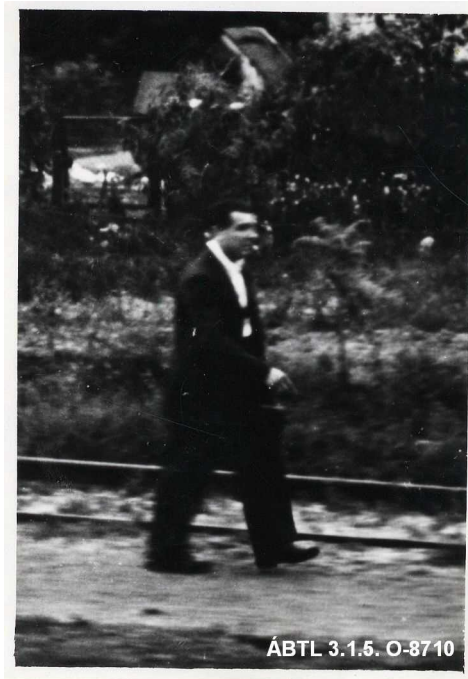
„Vértesszöllős álomáson egy 24-év körüli bősoknyában öltözött nőnek, aki valószínű a falusi postás egy boríték nélküli levelet adot át Jakab, akit egyébként leis fényképeztünk.”

„Almásfüzitő állomáson egy négycsillagos postás egyenruhás kb. 40, 50 év körüli 156 centiméter magas őszes hajú személynek 2 zárt borítékot adott át, amíg a vonat ált kb. 2 percet, adig beszélgettek, és utána kezet fogtak, ez a személy is leván fényképezve.”

„Győr állomáson a szerelvény kb. 35 percet állt, ahol sok csomagot és szákot leadtak, felvetek, a posta kocsi ajtajának bezárása után, indulás előtt kb. 4 percel a kocsihoz ment egy magas postás szürke munkás köpenyben lévő személy, aki egy levelet adot be Jakabnak, kb. fél percig beszélgettek, és a póstakocsiból egy kb. 5-ször összehajtot egy ív nagyságú papírt kapott vissza, az elválásuk után Jakab a posta kocsiából sokáig szemel tartota a fenti személyt nevezett is nagyon körül tekintően viselkedett, és utána az állomáson a kocsik között elment. Ez a személy is lelett fényképezve.”

1956 elején az időközben (1955. október 1-jével) főosztályá alakított¹⁷ IX-es részleg a következőkről számolt be: „Konspiratív fotóakciók terén 1954-hez képest mutatkozik fejlődés az elkészített eszközök mennyiségében és minőségében egyaránt. A külső lefigyelés munkájához a korábinál üzembiztosabb, jobban álcázott eszközöket adtunk elsősorban a VIII. Osztálynak, azonkívül az I., IV., V. [Ipari szabotázselhárító], VII. [Közlekedés- és Postaelhárító] és a Borsod megyei Főosztálynak. A konspirált lakásban végzendő fényképezéshez is több esetben készítettünk és építettünk be eszközöket, melyek felhasználása esetenként eredményes volt. A VIII. Osztály részére átadtunk kiváló minőségű filmfelvevőt (Ariflex) és állítható gyújtótávolságú objektívet.” Ezek az eredmények azonban nem feleltették a komoly fejlesztési hiányosságokat. Az átalakított, kereskedelmi forgalomban kapható fotóberendezések zajosak és nagyméretűek voltak, és hiába álltak rendelkezésre külföldről beszerzett jó minőségű filmfelvevők és objektívek, ha azok álcázott elhelyezését (tárgyakba építését) nem tudták megoldani. Sürgető feladat volt tehát a rejtett célra használt fényképező-/filmezőgépek tökéletesítése, az eszközök „miniatürizálása”, amiben számítottak egy külön ilyen célra alkalmazott szakemberre, a külső figyelők filmeseire, valamint a kommunista táboron belüli társszervek szakmai segítségére.¹⁸

A Belügyminisztérium Államvédelmi Kollégiuma 1956 márciusában foglalkozott a külső figyelés helyzetével, és a területen mutatkozó komoly hibákért részben az alacsony színvonalú technikai ellátottságot tette fellelőssé. Piros László belügyminiszter utasította a IX. Főosztályt, hogy gondoskodjon megfelelő titkos képrögzítésre alkalmas eszközökről, azaz, hogy „a konspiratív fényképezés gyökeres megjavítása céljából az eddigiektől eltérően könnyen rejthető, miniatűr fotó- és filmmapparátot készítsen el. A prototípusokat legalább három különböző tárgyban rejtve 1956. október 15-ig a VIII. Osztálynak kíséreltetés céljából adja át.”¹⁹

1955 áprilisában egy Magyarországon tartózkodó diplomata tevékenységét, kapcsolatait nemcsak a szabadban, de belső, zárt helyen is figyelték, cél az „erkölcsileg kompromittáló” helyzetek dokumentálása volt.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt feloszlott államvédelem újjászervezését a harcok elcsendesedése után azonnal megkezdték. A bizonytalan politikai helyzet közepette a politikai rendőri szerveket először az Országos Rendőr-főkapitányság keretében állították fel, Politikai Nyomozó Főosztály elnevezéssel. A figyelés (és az előállítás) az 5. Osztály, a technikai munka a 7. Osztály feladata lett.²⁰ 1957-ben a belügyi szervezet megszilárdulásával egyidejűleg a politikai nyomozó szervek a BM II. Főosztályaként nyertek besorolást, amelyen belül a külső figyelésért és a környezettanulmányozásért a II/9., az operatív technikáért a II/10. Osztály volt a felelős.

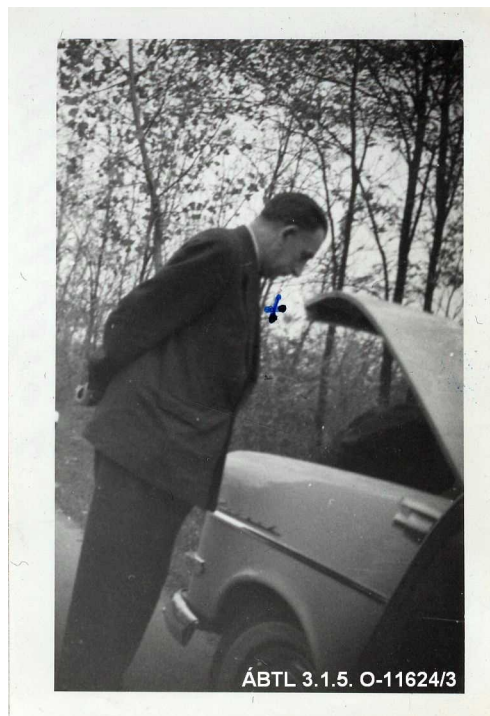
Az 1956-ot követő megtorlásokban az újjászerveződő politikai rendőrség központi szerepet kapott, így a főosztály fotótechnikában érintett szervei is. A forradalmi napokban készült, külföldi újságokban megjelent fotókból, a hazai filmfelvételek kikockázott jeleneteiből reprodukciókat készítettek, amatőr, műtermi fényképezők, fotóriporterek (MTI) képanyagát foglalták le, amelyeket aztán a nyomozások folyamán személyazonosításra, a megkezdett vizsgálatokban az „ellenforradalmi” cselekedetet rögzítő, terhelő bizonyítékként használtak fel. Sőt a Belügyminisztériumban összeállított, az „ellenforradalom” pusztítását bemutató albumok, tablók később az ideológiai propagandában is meghatározó szerepet játszottak.²¹

A politikai nyomozó szervek által lefoglalt, személyazonosításra felhasznált 1956-os felvétel.

A II/9. Osztályt 1961-ig Dobróka János, majd Beszédes Károly, 1962-től pedig Jámbor József vezette. Az '56-os események során a figyelők titkos („fedett”) objektumai lelepleződtek, illetve felszámolták azokat (november 10-e után a központi, Roosevelt téri/Nádor utcai épületblokkban dolgoztak), ennek ellenére – amint azt egy év végi munkabeszámoló tudatja – megkezdték a fontosabb nyugati követségek munkatársainak, hírszerző tisztjeinek követését.²²

A budapesti osztrák követ megfigyelésekor készített felvétel. A fénykép hátoldalán kézírással: „1958. X. 31. 16.20 h. »Rózi« [célszemélyi fedőnéven megfigyelt személy] a bécsi országúton a hálózati oszt[ály]. által ismert nő g[ép]k[ocsi]-ját figyeli.”

Igaz, az osztály hamar munkába állt, de még sokáig létszámihiánnyal küzdött, amely érintette a fényképész-személyzetet is.²³ Ugyancsak problémát jelentett, hogy nem álltak rendelkezésre a szükséges technikai eszközök, aminek orvoslása a II/10-es állományra várt. A Markó Imre irányítása alatt álló technikai részleg (fő objektuma a Nádor u. 2-4. számú épületben volt)²⁴ fotósainak helyzetét nehezítette, hogy az Izabella úti laboratóriumot – egy dokumentum szerint – október 23. után kifosztották, csak a nehezen mozdítható, amúgy nagy értékű laborgépek maradtak meg.²⁵

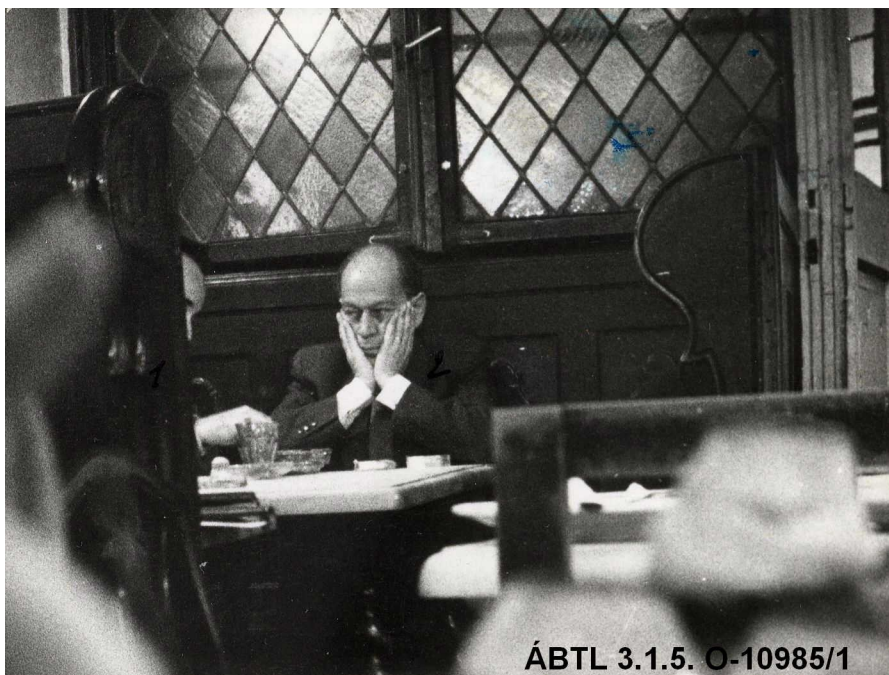
A 1956/57-es időszakban a nyomozó osztályok fényképezéssel kapcsolatos teendőiket saját, vagy egymástól kölcsönzött fotóssal oldották meg, és több helyen kisebb fotólaborat is működtettek. Ezt a helyzetet akarták megszüntetni 1957 áprilisában, amikor javaslat született egy központi fotólabor felállítására, amelynek állománya a különböző osztályok által igényelt külső-belső felvételek elkészítésén túl a szükséges gépek megkonstruálását is feladatul kapta. Az operatív beosztottakból és fotóműszerészekből álló laboratóriumot – az igényelt 29 helyett – kilenc fővel állították fel. Igény mutatkozott a vidéki politikai nyomozó osztályok fényképészeti fejlesztésére is, hiszen mind a felszereltséget, mind az alkalmazott módszereket tekintve egyaránt lemaradásban voltak a fővárosiakhoz képest.²⁶ Helyzetüket jól érzékelteti, hogy 1957-ben csak Bács-Kiskun, Győr, Hajdú-Bihar és Vas megyében voltak rendszeresítve figyelőtisztek,²⁷ illetve sokatmondó egy ez évben készült jelentés megállapítása, miszerint több megyei osztály „általában még egy fényképezőgéppel sem rendelkezik”.²⁸

A fotók felhasználásában rejlő lehetőségek és a nyugati titkosszolgálatok technikai fölénye egyszerre igényelte a hazai fejlesztéseket. 1957-ben Biszku Béla belügyminiszter elrendelte a hírszerző ügynökök és a kapcsolattartó tisztek számára a mikrofényképezés oktatását, amellyel az II/10. Osztály beosztottait bízta meg.²⁹ A Politikai Nyomozó Főosztály 1958. évre szóló munkatervében szerepelt egy „terv (kutató) alosztály” felállítása, amelynek feladata, hogy megteremtse az állandó kapcsolatot a népi demokratikus országokkal, illetve, hogy (a hírszerzéssel közösen) felderítse a kapitalista országokban használt, legfejlettebb operatív technikát.³⁰ 1960. november 25-én a magyar államvédelmi küldöttség (Beszédes Károllyal és Markó Imrével a soraiban) tanulmányútra utazott a Szovjetunióba, hogy a figyelő, az operatív technikai, a nyilvántartó és a levéllenőrző munkáról tapasztalatokat szerezzen. A kéthetes kinttartózkodásuk alatt egyebek mellett megismerkedhettek az Ajax-12 nagy fényerejű, különböző eszközökbe beépíthető speciális fényképezőgéppel, a személyi igazolvány, az útlevélfotó készítésére alkalmas, zsebben hordozható reprókészülékkel, valamint a fotózásban érintett szervek belső struktúrájával és működésével. A szovjet partner pedig – mint a delegáció úti beszámolójában olvasható – nagy érdeklődést mutatott a magyar politikai nyomozó szerveknek az ún. mikropontok (postai küldeményeken elhelyezett milliméter nagyságú negatívok) felderítése terén elért sikereiről.³¹

A hatvanas évek elejétől egészen a rendszer bukásáig számos nemzetközi egyezmény született a magyar állambiztonság és a szocialista tábor más szolgálatai között, amelyekben rendszeresen helyet kaptak a különböző fotótechnikai fejlesztések, ismeretcserek. Így például 1962 májusában a szovjetek felé tett magyar vállalások között szerepelt a konspirált lakásokban, gyenge megvilágítás mellett történő fényképezési módszer tökéletesítése, az információ továbbítása a mikropontok felfedési gyakorlatáról, a spektrumlámpák felhasználásnak tapasztalatai, továbbá minták átadása a Forte gyár termékeiből.³²

*Örkény István követése során készült titkos felvétel 1958. október 9-én a Százéves Étteremben.*³³

ÁBTL 3.1.5. O-10985/1

1962-ben a szovjet minták alapján alakították át a magyar állambiztonság szervezetét. A új struktúrában a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségének III/V. Csoportfőnöksége lett megbízva az operatív technikai teendőkkel, amelynek irányítója továbbra is Markó Imre volt. Utóda 1973-tól Peták Pál lett, akit 1978-ban Pallagi Ferenc követett. A szervezet utolsó vezetője 1985 és 1990 között Ágoston Tibor volt. A csoportfőnökség III/V-1. Osztálya foglalkoztatta a figyelő és környezettanulmányozó állományt (soraikban fotó-csoportvezetőt, fényképészeket, laboránst, műszerészt), a III/V-2. Osztály pedig a lehallgatások, okmánykészítések, híradástechnikai kérdések mellett az operatív fotózásért felelt. 1964-ben felállították a III/V-4. Osztály fotótechnikai D-alosztályát (1967 után elnevezése III/V-7. Osztály B-alosztályra változott), a megfigyelési és környezettanulmányozói munkát ugyanakkor kiszervezték a csoportfőnökségről. Az ilyen jellegű feladatokat a Földesi Jenő vezette III/6., majd 1971-től átszámozva a III/2. önálló Osztály látta el. Utóbbi élén 1974-ben történt változás, amikor Kovács Andrászt nevezték ki a posztra, őt 1977-ben Baranyai Béla váltotta, aki aztán egészen a rendszerváltozásig megőrizte osztályvezetői székét. 1971 után az operatív technikai csoportfőnökség szervezete is módosult; ami témánk szempontjából lényeges, hogy a fényképészetet és a fotótechnikát a III/V-1-hez rendelték, a fotóeszközökkel kapcsolatos fejlesztést, kutatómunkát pedig a III/V-2. Osztályhoz.³⁴

Az 1962-es átalakítás után egyre több megyében foglalkoztattak külső figyelőket,³⁵ ám legtöbb esetben a központi osztály folytatta le a vidéki akciókat. A III/6-os figyelők Baranyában, Borsodban és Győr-Sopron megyében képviseltették magukat alosztályi szinten,³⁶ majd később az utóbbi kivételével ezeket megszüntették. A talpon maradt Győr-Sopron megyei III/2. alosztály azonban nemcsak saját területén, hanem más megyékben is végrehajtott megfigyeléseket (az ottani főkapitányok és állambiztonsági helyettesek kérésére).

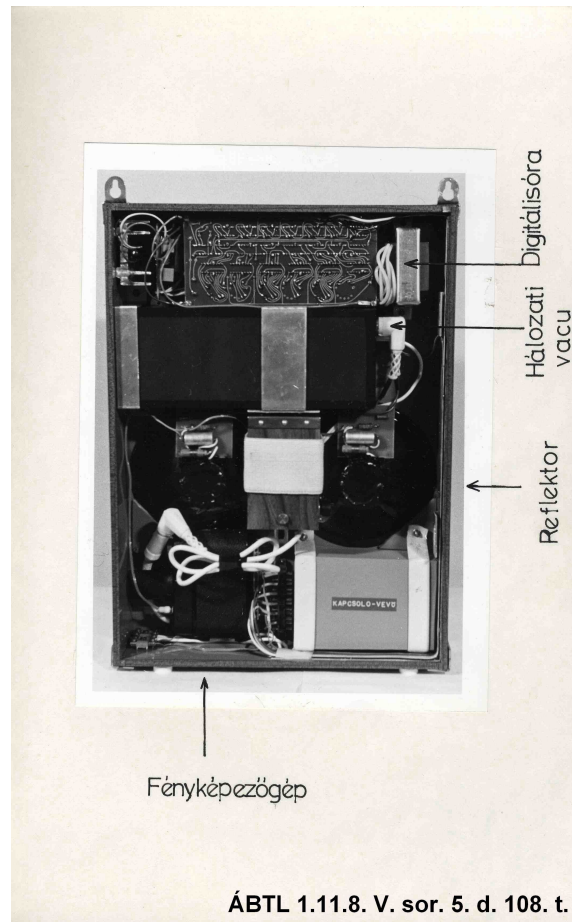
Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspökről és fiatalokról 1965. június 6-án, bérnyomás után készített felvétel. A megfigyelést a Fejér megyei állambiztonsági szerv kérésére a BM III/6. Osztály végezte.

ÁBTL 3.1.5. O-13581/4

A hatvanas évek közepétől a fotótechnikai eszközök alkalmazása a belügyi munkában egyre általánosabb lett, olyannyira, hogy szükség volt a minisztérium fényképezéssel kapcsolatos teendőinek összehangolására. 1966-ban a koordinációs feladatokat a III/V. Csoportfőnökséghez utalták, a III/V-4. Osztályon önálló szakszolgálatként (négyfős) Fotótechnikai alosztályt állítottak fel.³⁷ A fényképek állambiztonsági felhasználása is ugrásszerűen megnőtt, ám ez leginkább a központi szervekre volt jellemző. A budapesti és a megyei rendőr-főkapitányságok még mindig komoly eszköz- és szakemberhiánnyal küszködtek, ezért is állapították meg 1968-ban, hogy esetükben „a fotónak mint a bizonyítás eszközének szerepe nem jut kellően kifejezésre.” A problémát úgy próbálták feloldani, hogy a rendőr-főkapitányságokon önálló fotótechnikusi munkakört rendszeresítettek.³⁸ A terület felértékelődése az elméleti segédanyagok, gyakorlati útmutatók összeállítását is megkívánta. Most csak két ilyen említve: 1972-ben a BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökségének kiadásában megjelent *A konspiratív fényképezés (Módszerek, eszközök és alkalmazási lehetőségek)* című tanulmány, amely részletesen ismertette a személyfigyelések képi dokumentálásának két speciális szakágát: a mozgó követéses, valamint a konkrét helyekre beépített fotóeszközzel történő rejtett fényképezést (utóbbit 3/r rendszabálynak nevezték).³⁹ Ugyanebben az évben készült el egy másik szigorúan titkos dolgozat *Fotográfia eszközök, fényérzékeny anyagok, és ezek alkalmazása az operatív technikában* címmel.⁴⁰

Az 1979-es Alkotó Ifjúság pályázatra a III/V-2. Osztály beosztottja által tervezett, digitális fali órának álcázott, Montreal '76 elnevezésű fényképező berendezés.

Az operatív technika fontosságát mutatták az egyre részletesebb belügyi szabályzatok. A belügyminiszter 0019/1970. számú parancsában külön foglalkozott a rejtett fotózás kérdéseivel, majd 1982-ben kiadta az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzatát, amely a 3/r rendszabály mellett a 3/f módszerre, a titkos behatolások alkalmával folytatott dokumentáló fényképezésre tartalmazott útmutatást.⁴¹

A titkos képrögzítést egészen a rendszer végnapjaiig folytatta az állambiztonság. A rendszerkritika direkt és látványos formái folyamatosan, a nyolcvanas években mind gyakrabban látták el munkával a vizuális dokumentálást végző apparátust. 1989-ben pedig, mikor az utca újra a szabad társadalmi cselekvés színterévé vált, tüntetések, pártgyűlések, az állampárti rendszert, annak vezetőit minősítő falfeliratok vártak megörökítésre.

- ¹ A fényképek bizonyító és vádló funkciójáról lásd Susan Sontag: *A fényképezésről* (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981. 12.) című művét. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) az egykori politikai rendőrség által gyűjtött, vagy készített képdokumentumnak csak egy része található, nagy mennyiségű képanyag eltűnt, vagy a mai napig lappang valahol. A megfigyelések során készített filmfelvételek például egyáltalán nem kerültek a levéltár őrzésébe.
- ² ÁBTL 1.1. 56/1945. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának körözüvénye. 1945. december 18. (1. d.)
- ³ Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, Interart Stúdió, 1990. 115. Farkas Vladimir visszaemlékezésében az áll, hogy 1946. október 1-jén lépett a Belügyminisztérium szolgálatába. Lásd Uo. 103. Péter Gábor 1947. február 13-án helyezte a IX. alosztályhoz mint rendőrnagy alhadnagyot. Lásd ÁBTL 1.2. 34/1947. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének napiparancsa. 1947. február 13. (3. d.)
- ⁴ ÁBTL 1.2. 178/1947. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének napiparancsa. 1947. augusztus 11. (3. d.), ÁBTL 1.2. 180/1947. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének napiparancsa. 1947. augusztus 13. (3. d.)
- ⁵ ÁBTL 1.2. 30/1948. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének napiparancsa. 1948. február 6. (4. d.)
- ⁶ ÁBTL 1.2. 2/1948. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének központi utasítása. 1948. február 21. (2. d.)
- ⁷ ÁBTL 1.2. 34/1948. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének központi utasítása. 1948. augusztus 21. (2. d.)
- ⁸ A helyszínelő részleg igénybevételenek szabályozását lásd ÁBTL 1.2. 28/1947. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya vezetőjének központi utasítás 1. pontja. 1947. augusztus 2. (1. d.). Fél évvel később Péter helyettese, Timár István újra utasította az alosztályvezetőket a helyszínelő részleg bevonására a nyomozásokba. ÁBTL 1.2. – 2/1948. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya körözüvénye. 1948. február 18. (1. d.)
- ⁹ Farkas: i. m. 163.
- ¹⁰ ÁBTL 1.6. sz. n. Szolgálati jegy. 1956. január 31. (1. d.)
- ¹¹ ÁBTL Dokumentációs Gyűjtemény (D. Gy.) Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-B-1-au sz. n. Feljegyzés Szendi György államvédelmi őrnagy bajtárs részére. 1950. december 9. (26. d. 1. cs.)
- ¹² ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-az TC-1074/1951. ÁVH Titkárság körlevele. 1951. október 8.
- ¹³ A szervezetekre vonatkozóan lásd Cserényi-Zsitnyáni Ildikó: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953)*. (*Betekintő*, 2009/2. sz. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkid=112> Utolsó letöltés: 2010. szeptember 6.) című tanulmányát.
- ¹⁴ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-1479/1954. A Belügyminisztérium IX. Osztályának rendszeresített létszáma. 1954. október 12. (65. d.)
- ¹⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-401/4/1956. Kimutatás a BM központi hálózati operatív szervek rendszeresített létszámáról operatív és nem operatív beosztottak szerinti megoszlásban. 1956. június 21. (26. d. 1. cs.)
- ¹⁶ Az eredetiben gépelt szövegrészleteket a helyesírás hibák meghagyásával közlöm.
- ¹⁷ Cserényi-Zsitnyáni Ildikó: *Az egységesített Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956*. (kézirat).
- ¹⁸ Jelentés az operatív eszközök felhasználásáról, fejlesztéséről az államvédelmi operatív munkában. 1956. január 31. *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Harmadik kötet. Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések*. Összeáll. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György – S. Varga Katalin. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2006. 195–202. Lásd még a BM Államvédelmi Kollégium 1953. február 2-i ülésén a jelentéssel kapcsolatos hozzászólásokat. Uo. 203–206.
- ¹⁹ ÁBTL 1.5. 2-15/5/1956. A VIII. Osztály külső figyelési és környezet tanulmányi operatív munkájáról szóló 5/1956. (III.14.) számú belügyminiszteri utasítás. Négy nap múlva Dékán István, a miniszter első, államvédelmi helyettes által jegyzett utasítás elrendelte, hogy „hathatós intézkedéseket kell tenni a konspirált fotóberendezések terén mutatkozó lemaradások sürgős felszámolására” Lásd ÁBTL 1.5. 2-15/7/1956. Az Operatív Technikai Főosztály munkájáról szóló 7/1956. (III.19.) számú belügyminiszteri utasítás.
- ²⁰ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. (115. d.)
- ²¹ Lásd erről részletesebben Sümei György: *Az 1956-os fotók használatáról*. (*Fotóművészet*, 2003/1–2. sz. 137–141.) és Müller Rolf: *A megtorlás fényképei*. (In *ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerk. Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007. 193–221.) című tanulmányát.
- ²² ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. (115. d.)
- ²³ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. sz. n. Összefoglaló. 1956. december 30. (115. d.)
- ²⁴ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. (115. d.)
- ²⁵ ÁBTL 1.6. sz. n. Szolgálati jegy. 1957. január 31. (1. d.)
- ²⁶ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. sz. n. Jelentés. 1957. április 2. (115. d.) Uo. Javaslat központi fotólaboratórium felállítására. 1957. ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-1515/1970. Kimutatás az állambiztonsági szervek létszámának változásairól 1945-től 1969. december 31-ig. 1970.

március 25. (26. d. 1. cs.)

²⁷ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-5/1965. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség létszámhelyzetének értékeléséről. 1963. április 9. (26. d. 1. cs.)

²⁸ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. 60-1310/57. Jelentés. 1957. augusztus 22. (116. d.)

²⁹ ÁBTL 4.2. 6-200/44/1957. Az összeköttetési módszerek kidolgozásáról és felhasználásáról szóló 44/1957. (X.30.) számú belügyminiszteri parancs.

³⁰ ÁBTL 1.11.1. Az 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. G-2361/57. A Politikai Nyomozó Főosztály 1958. évi munkaterve. 1957. december 14. (116. d.)

³¹ ÁBTL 1.11.8. IV. sorozat 1. d. 3. t. A Szovjetunióban járt operatív delegáció összesített jelentése. 1960. december 13.

³² ÁBTL 1.11.8. IV. sorozat 1. d. 4. t. Jegyzőkönyv a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma és a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság operatív technikai szolgálatai vezetőinek értekezletéről. 1962. május 14.

³³ Lásd Markó György: Százéves groteszk. A politikai rendőrség fényképfelvételei Örkény Istvánról 1958-ban. (*Népszabadság*, 1999. szeptember 4. 26.) című cikkét.

³⁴ A vezetők életrajzát lásd az ÁBTL honlapján elérhető archontológiában (www.abtl.hu/archontologia).

³⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 26. d. 1. cs. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség létszámhelyzetének értékeléséről. 1963. április 9. A szervezetre vonatkozóan lásd a Belügyminisztérium III/V. Csoportfőnökségének 1962, 1964, 1967 és 1971. évi állománytábláit: ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. (64. d.)

³⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a megyei állambiztonsági szervek feladatai-, működési rendje- és struktúrájának kialakítására. 1971. február 11. (26. d. 2. cs.)

³⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/41/1966. A fotótechnikai eszközökről, valamint ügyeinek központi irányításáról, a III/V. Csoportfőnökség hatáskörébe utalásáról szóló 041/1966. (XII.2.) számú belügyminiszteri parancs. Lásd még ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-9/1966. Szívós Péter rendőr ezredes Rác Sándor miniszter-helyettesnek státus kérdésekben írt levelét. 1966. szeptember 13. (26. d. 1. cs.)

³⁸ ÁBTL 4.2. 10-23/2/1968. A rendőrkapitányságokon lévő fotótechnikai eszközök, fotólaboratóriumok együttes felhasználásáról, a fotótechnikai feladatok ellátásának biztosításáról az állambiztonsági munkában szóló 02/1968. (X.7.) számú belügyminiszter-helyettesi parancs.

³⁹ ÁBTL 4.1. A-3017/13. Balogh Árpád – Szacski János: *A konspiratív fényképezés (Módszerek, eszközök és alkalmazási lehetőségek). Állambiztonsági tanulmány.* 1972/5. Kiadja a BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.

⁴⁰ ÁBTL 1.11.8. V. sorozat. 5. d. 107. t. Balogh Árpád: *Fotográfia eszközök, fényérzékeny anyagok, és ezek alkalmazása az operatív technikában. Tanulmány (kézirat).*

⁴¹ ÁBTL 4.2. 10-21/17/1971. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0017. sz. parancsa a titkos operatív rendszabályok alkalmazásáról. 1971. december 8.; Uo. 10-22/35/1982. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 35/1982. sz. parancsa az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról. 1982. december 23. A két szabályzatot ismerteti Bikki István: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között (Rövid áttekintés). *Betekintő*, 2010/1. sz. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=138> (Utolsó letöltés: 2010. szeptember 10.)